

Yayın Değerlendirme / Book Reviews

İsen, Mustafa. *Usûlî Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin-Tıpkıbasım)*. TYEK Yayınları, 2020.*

Bilal Güzel**

Türkiye Yazma Eserler Kurumu son yıllarda gerek nitelik açısından gerekse de estetik açısından çok değerli kitapları kültür dünyamıza kazandırmaktadır. Kurumun yayımladığı son kitaplardan bir tanesi de *Usûlî Dîvânı*'dır.

Usûlî, çok sayıda şair yetiştiren ve bugün Yunanistan sınırları içinde bulunan Vardar Yenicesi'nde dünyaya gelmiş 16. Yüzyıl şairlerindedir. Vardar Yenicesi, ünlü akıncı ailesi Evrenesoğulları'nın desteği ile bilim ve kültür merkezi hâline gelmiş, Hayâlî (ö.1557), Hayretî (ö.1535), Garîbî (ö.1547) ve Yûsuf-ı Sîneçâk (ö.1564) gibi pek çok meşhur şair yetiştirmiştir.

Akademisyenler meslek hayatının başlarında yaptığı çalışmalarını bir kenarda bırakmayarak yıllar içinde ilgilerini devam ettirerek çalışmaya en iyi şeklini kazandırırılar. *Usûlî Dîvânı* bunun en güzel örneklerinden birisidir. Dîvân, ilk kez Mustafa İsen tarafından 1987 yılında doçentlik çalışması olarak hazırlanmış, ilk basımdan üç yıl sonra da Akçağ Yayınevi tarafından basılan

* Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:

Güzel, Bilal. "İsen, Mustafa. Usûlî Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin-Tıpkıbasım). TYEK Yayınları, 2020." *bilig*, no. 98, 2021, ss. 191-196.

** Araş. Gör., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, TDE Bölümü – Ankara/Türkiye
ORCID: 0000-0001-9287-110X
bilal.guzel@hbv.edu.tr

“Zirvedeki Şiir Ustaları” serisinde popüler yayın olarak neşredilmiştir. Aradan geçen otuz senenin ardından yeni nüshalar ışığında ve yeni bir dikkatle bilimsel yayını tekrar yapılmıştır. Eser ilk yayınlandığında divanın bilinen yedi nüshası kullanılmıştır. Bu son neşirde ise *Usûlî Divânı*’nın on dördü yurt içi, altısı yurt dışında olmak üzere toplam yirmi nüshası tespit edilip bunlardan on sekiz tanesi kullanılmıştır. Nüshalardan İngiltere’de bulunan iki nüshaya ulaşılamamıştır. Bu nüshaların istinsah tarihleri göz önünde bulundurularak çalışmaya katkı sağlama olasılığının düşük olduğu değerlendirilmiştir. Tenkitli metin kurulurken öncelikle bütün nüshaların bulunduğu kütüphaneler sıralanmış, daha sonra ise bu nüshalar ayrıntılı olarak tanıtılıp değerlendirilmesine geçilmiştir:

Usûlî Divânı’nın müellif hattı elde bulunmamaktadır. İstinsah tarihi belli olan nüshalardan en eski tarihli 1551 yılında, yani şairin ölümünden on üç yıl sonra kayda geçirilmiştir (61). Nüshalar barındırdıkları farklı nazım şekillerine ait şiir sayılarına göre ayrı ayrı değerlendirilmiştir. İlk olarak kasideler değerlendirilmiştir. Buna göre nüshaların kaside sayıları bakımından çok farklılık göstermediği sadece Farsça kasidenin yedi nüshada bulunduğu belirtilmiştir.

Daha sonra musammatların değerlendirilmesine geçilmiştir. Bu bölümde bir tablo yapılmış, tabloda sol sütunda musammatların ilk mısraına yer verilmiş, sağ sütunda ise tenkitli metne dâhil edilen on bir nüshada bulunup bulunmadığı, bulunuyorsa kaçınıcı sırada yer aldığı her bir musammat ve her bir nüsha için ayrı ayrı gösterilmiştir. Son olarak nüshalar gazeller açısından değerlendirilmiştir. Bu bölümde öncelikle sınırlı sayıda nüshada bulunan gazeller sıralanarak hangi nüshada ve kaçınıcı sırada yer aldıkları belirtilmiştir.

Yazarın bütün bu özenine rağmen *Usûlî Divânı* için bir nüsha şeceresi oluşturmak mümkün olmamıştır. Yazar, bunun sebebini ayrıntılı bir biçimde açıklamıştır (80). Nüshalar tek tek elden geçirildikten sonra istinsah tarihi bakımından eski olanlar ile içerik açısından tam özellik gösteren yani 5 kaside, 10 musammat ve 130’un üzerinde gazel ihtiva eden nüshalar edisyon-kritik için değerlendirmeye alınmıştır. Bu özellikleri taşımasına rağmen yeni şiirler ihtiva eden ve bu şiirlerin Usûlî’ye ait olabileceği kanaatini oluşturan nüshalar da listeye dâhil edilmiştir. Bu kriterler sonrası metnin kurulmasında esas olarak on bir nüsha kullanılmıştır. Yazarın

metin kurmak için seçilen nüshaların tercih edilme sebebini ayrıntılı olarak açıklamasından sonra kitapta değerlendirmeye alınan nüshalar içerdikleri şiirler açısından toplu bir şekilde tablo üzerinde gösterilmiştir. Tablonun sağ sütununda *Usûlî Divânı*'nda yer alan her bir şiirin ilk mısraı verilip, sol sütunda ise bu şiirlerin tenkitli metne dâhil edilen on bir nüshada bulunup bulunmadığı tek tek işaretlenmiştir. Bu uzun tabloda sonra yazar, metin kurarken değerlendirmeye dâhil etmediği nüshaları neden değerlendirme dışı bıraktığını ayrıntılı olarak açıklamıştır.

Kitap; İnceleme, Tenkitli Metin ve Tıpkıbasım olmak üzere üç ana bölümden oluşur. Kitabın inceleme bölümünde ilk olarak şairin hayatına yer verilmiştir. Yazar, bu kısımda kuruluşundan başlayarak Usûlî'nin doğduğu Vardar Yenicesi şehrini ve Evrenosoğulları tarafından şehirde oluşturulan kültürel atmosferi ayrıntılı olarak değerlendirip, şehir ve kültür bağlamında, Usûlî'yi hazırlayan kültürel ortamın ve şehrin sanatkâra etkisini detaylı bir şekilde ele almıştır:

Buna göre şehrin kuruluşundan itibaren Evrenosoğulları burayı kültür merkezi hâline getirmek için pek çok vakıf kurmuşlardır. Bu vakıflarla birlikte kurulan medreseler, tekkeler şehrin kültürel alt yapısını oluşturmuştur. Özellikle de Evrenosoğlu Ahmet Bey (ö.1503)'in Şeyh Abdullah İlahî (ö.1491)'yi davet ederek bu şehre getirmesi çok önemli bir adım olmuştur. Şeyh İlahî, kendisi için yaptırılan dergâhta faaliyetlere başlamış ve şehrin aydınlarını etkileyerek hepsine ortak özellikler kazandırmıştır. Şeyh İlahî'nin etkisi ile yetişen şairler hür bir derviş edası ile gaza heyecanını akıncılara aktarıyor, tasavvufi hava hepsini motive ediyordu. Böylece “Yenice tarzı” denilen bir yaşam biçimi ve ortak atmosfer meydana gelmiştir. Hayâlî, Hayretî, Usûlî, Garîbî gibi çağdaş şairler hem şehrin bu tasavvufi havasından etkilenecek ortak kimlik görüntüsü vermiş hem de kendinden sonra yetişen şairlere model olmuşlardır. Böyle değerlendirildiğinde Vardar Yenicesi, mekânın insanın yetişmesinde ne kadar önemli bir öğretmen olduğunun da göstergesidir (22).

İsen'e göre Usûlî böyle bir şehirde ve böyle bir ortamda doğmuş, yetenekli biri olduğu için de şehrin bu havasını erken fark edip ondan yararlanma yoluna gitmiştir. Yenice'de hayatı ve mizacı şekillenen şair, eğitimini tamamladıktan sonra tasavvufa yönelmiştir. Şair, bu dönemde şöhreti bütün İslam âlemini sarmış olan İbrahim Gülşenî'ye ilgi duyup ona intisap etmek için

Mısır'a gider. Usûlî, İbrahim Gülşenî ölünceye kadar (1533) onun hizmetinde bulunmuş daha sonra ise memleketi Vardar Yenicesi'ne dönmüştür. Şair, memleketine döndükten sonra sıkıca bağlı olduğu şeyhinin görüşlerini yani Gülşenîliği burada yaşamak istemiştir.

Şuana kadar yayınlanan divanlarda şairin doğum yeri bir cümle veya kısa bir ifade ile belirtilirken *Usûlî Divânı*'nda yazar şairi doğup yetiştiği şehir olan Vardar Yenicesi'nin kültürel atmosferinin ne kadar derinden etkilediğini ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır. Çalışma sanatkarın yetişmesinde doğduğu şehrin kültürel etkisinin değerlendirildiği bu bölümü ile benzer çalışmalara örnek olacak niteliktedir.

Kitapta bu bölümden sonra Usûlî'nin şairliği ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir:

Usûlî, dervişane bir ruha sahip, mütevazı, kadere teslim olmuş, coşkulu, neşeli, pervasız ve rint tabiatlı birisidir. Usûlî'nin kişiliğinin en temel özelliklerinden birisi istîğna (göz tokluğu) hâlidir. Usûlî'nin kişiliğinin bu şekilde oluşmasının ana sebebi Vardar Yenicesi'nde olan tasavvufi atmosferdir (28). Usûlî'nin şahsiyetinin şekillenmesinde etkili olan tasavvuf, aynı ölçüde şairliğine de etki etmiştir. Bu sebeple Usûlî, Seyyid Nesîmî (ö.1404)'nin edebiyatımızda ki en güçlü takipçisidir. Usûlî de tıpkı Nesîmî gibi şiir ile mesajı bir araya getiren şairlerdendir.

Usûlî'nin divanında aruz ile yazılmış şiirlerin yanı sıra hece ölçüsü ile kaleme alınmış şiirlerin de bulunmasını yazar, Usûlî'nin bulunduğu muhitin beklentilerine ve onların kültürel seviyelerine uygun ürün meydana getirme gayretine bağlayıp bunu "taşra tavrı" olarak adlandırmaktadır (33).

İnceleme kısmında daha sonra Usûlî'nin eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Usûlî'nin en önemli eseri olan *Divân*'ından başka *Hadis Derleme ve Tercümesi*, *Mirâciyye* ve *Şehrengîz*'i de vardır. Bu kısımda ilk olarak Usûlî'nin diğer eserlerinin çoğu kez divanın parçasıymış gibi divanla birlikte istinsah edildiği bilgisine yer verilmiştir. Daha sonra eserler sırası ile tanıtılmıştır. Tanıtılma ilk olarak kitabın konusu olan divandan başlanmıştır. Buna göre:

Usûlî Divânı, hacim olarak küçük bir divandır. Divanda 5 kaside, 11 muşammât ve 152 gazel yer almaktadır. Eser şiir sayısı bakımından klasik dönemde yazılan divanların ortalamasının altında kalmaktadır. Bu bölümde yazar divan ve divançe adlandırmaları ile ilgili teorik tartışmalara yer verip bir ölçü önermiştir.

Usûlî'nin divanı hakkında ayrıntılı bilgi verildikten sonra diğer eserleri de tanıtılmıştır. Şairin bir diğer eseri *Hadis Derleme ve Tercümesi*'dir. Bu eser tercüme ve şerh arasında bir yaklaşımla yazılmıştır. Şâir hadis tercümelelerinde metnin aslına sadık kalıp şerh mahiyetindeki beyitlerde asıl manayı açıklamaya çalışmıştır (51). Tanıtılan bir diğer eser *Mi'râciyye*'dir. Eser, 109 beyitten oluşur ve mesnevi nazım şekliyle kaleme alınmıştır. Şairin son eseri Vardar Yenicesi'nin güzelliklerini ve güzellerini anlattığı toplam 293 beyitten oluşan *Yenice Şehrengîzi*'dir. Edebiyatımızın en uzun şehrengîzlerinden birisi olan eserde daha çok Yenice'nin beşeri sermayesinden bahsedilmiştir.

Yazar, inceleme bölümünde Usûlî'nin şiir dilini ayrıntılı olarak incelemiş, şiirde yer alan ses ve söz sanatları hakkında bilgi vermiştir. Yazara göre Usûlî, dil ve üslup açısından da özel bir sanatçıdır. Onun bu alandaki konumunu belirleyen temel faktör yetiştiği ortam, tasavvufi bakış açısı ve hitap ettiği kitledir (34). Klasik üslup olarak tanımlanabilecek bir seviyede olmamakla beraber Usûlî'nin dil ve üslubu, sade ve kolay anlaşılır yapısına tasavvufi terminoloji eklenerek folklorik üslubun önünde şâire özgü bir uygulamadır (35). Usûlî'nin yerel unsurları şiirine dâhil etmeye özen göstermesi, şiirlerine yerlilik ve somutluk kazandırmıştır (35). Yazar, Usûlî'nin şiirlerinde atasözleri ve deyimleri başarılı bir şekilde kullandığını belirttikten sonra onun şiir dilinin en önemli özelliğinin Türkçe tasavvuf literatürüne katkı sağlamak olduğunu ifade etmiştir (40).

Çalışmada *Usûlî Divânı*'nda bulunan nazım şekillerinin değerlendirmesi de yapılmıştır. Usûlî yazdığı kasidelerde tevhit, münacat ve naat gibi dinî içeriklere yer vermemiştir. Yazdığı beş kasideden biri Farsça dördü Türkçedir. Kasidelerden birer tanesi Defterdar İskender Çelebi, Evrenosoğlu İsâ Bey ve Evrenosoğlu Abdî Bey'e sunulmuştur. Diğer iki kasidenin kime sunulduğu bilinmemektedir. Usûlî ayrıca şeyhi İbrahim Gülşenî için terakib-bend nazım şekliyle bir mersiye kaleme almıştır. Usûlî'nin divanında yer alan musammatlar, onun Nesîmî'nin şiirlerine yazdığı nazirlerinden meydana gelmektedir. Kitapta daha sonra şairin gazelleri hakkında da bilgi verilmiştir. Gazellerinin beyit sayısı genel olarak 5 ile 15 beyit arasında değişmektedir. Usûlî'nin gazellerinin dili çağının diğer örneklerine göre oldukça sadedir. Yazar bu bölümde Usûlî'nin nazire yazdığı şairler ve Usûlî'ye nazire yazan şairlerin listesi ile nazire sayıları hakkında bilgi vermiştir. Usûlî'ye yazılan nazirelerden ve divanın nüshalarından anlaşıldığı kadarı ile şairin etkin bir takipçi kitlesi olduğu sonucuna varılmıştır (49).

Usûlî Divânı'nın ön plana çıkan bölümü, divan metninin edisyon-kritiği-nin yapıldığı bölümdür. Bilindiği gibi edisyon-kritik çalışmalarının temel hedefi, varsa müellif nüshasına ulaşmak yoksa da buna en yakın metni oluşturmaktır. *Usûlî Divânı* bu açıdan bakıldığında kendisinden sonraki edisyon-kritik çalışmalarına model olacak nitelikte büyük bir titizlikle hazırlanmıştır.

Kitabın ikinci bölümünde 5 kaside, 11 musammat, 152 gazel, 5, kıta içeren *Usûlî Divânı*'nın tenkitli metni yer almaktadır. Divanın tenkitli metninden sonra Usûlî'nin diğer eserleri *Mi'râciyye* ve *Yenice Şehrengîzi*'nin tenkitli metinlerine de yer verilmiştir. Kitabın bu bölümünün sonunda "ekler" başlığı altında çeşitli araştırmacıların mecmualarda bulup Usûlî'ye atfen yayımladığı ancak *Usûlî Divânı*'nın hiçbir nüshasında kayıtlı olmayan üç şiire yer verilmiştir. Yazar, mecmualarda Usûlî adına kayıtlı şiirlerin her birisini divana dâhil etmeyip temkinli davranarak, Usûlî'nin şiir üslubunun özelliklerini taşıyanları divana almış, bu özellikleri taşımayanları ise almamıştır. Eser bu yönüyle de divan neşirlerine örnek olacak niteliktedir. Genellikle araştırmacılar nüshalarda veya mecmualarda karşılıklarına çıkan şiirleri divanın tenkitli metnine dâhil etmektedir. Bu şiirlerin hangilerinin şaire ait olabileceği, üslup birliği açısından gözden geçirilmelidir. Bu da ancak bir akademisyenin yetkinlik kazandığı bir dönemde yapılabilir.

Kitabın sonunda ayrıntılı bir kaynakça bulunmaktadır. Kaynakçadan sonra ise *Usûlî Divânı*'nın Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde kayıtlı olan nüshasının tıpkıbasımına yer verilmiştir.

Böylelikle uzun yılları kapsayan bir çalışma ve akademik birikimin ürünü olan bu eser, edebiyat araştırmacılarıyla yeniden buluşmuş; *Usûlî Divânı*, gerek yöntemiyle, gerek inceleme kısmı ile gerekse de baskı kalitesi ile hak ettiği yeri bulmuştur.